

Δρ Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη,

**τ. Διευθύντρια, επιστημ. Συνεργάτις του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας
Αθηνών**

Κλίμα και τοπική πολιτισμική ταυτότητα¹

Το κλίμα και η πολιτισμική ταυτότητα. Και οι δύο είναι γνωστές σε όλους έννοιες και λίγο πολύ προσδιορισμένες. Το κλίμα ως το σύνολο των μετεωρολογικών φαινομένων, που λαμβάνουν χώρα σε μια συγκεκριμένη περιοχή για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και τα οποία συνήθως επαναλαμβάνονται κατά περιόδους. Ο λαός τις αλλαγές τις χαρακτηρίζει με τον όρο *καιρός*, ο οποίος «έχει γυρίσματα», αλλάζει, διαφοροποιείται σ' έναν συγκεκριμένο χώρο-τόπο κατά τη διάρκεια του ενιαυτού, του έτους και ανάλογα με την *ώρα*, δηλαδή την εποχή. Ο καιρός, δηλ. η κατάσταση της ατμόσφαιρας, είναι ζεστός ή κρύος (άρα προσδιορίζεται από τη θερμοκρασία), ξηρός ή υγρός (υγρασία-αέρας), αίθριος ή βροχερός (υετώδης) (ορατότητα-ευδία, βροχή, χιόνι), είναι καλός, κακός, άγριος κ.ο.κ. Ο μέσος καιρός, ανά 30 περίπου έτη, σήμερα ίσως με τις ραγδαίες μεταβολές του, λόγω των ανθρώπινων παρεμβάσεων ανά μικρότερα χρονικά διαστήματα, [ο μέσος, λοιπόν, καιρός] είναι το κλίμα μιας περιοχής. Συνεπώς το κλίμα αντιπροσωπεύει την στατιστική έκφραση των ημερήσιων, μηνιαίων ή εποχιακών καιρικών φαινομένων για μεγάλες χρονικές περιόδους, συμπεριλαμβανομένων και των ακραίων εκφράσεών του, όπως είναι οι καύσωνες το καλοκαίρι ή ο παγετός το χειμώνα. Το κλίμα, λοιπόν, με την περιοδικότητά του, διαμορφώνει το φυσικό περιβάλλον, το οποίο με τη σειρά προσδιορίζεται από την *χλωρίδα* και *πανίδα* του συγκεκριμένου τόπου και καθορίζει την εξέλιξη του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Κι ερχόμαστε στον δεύτερο όρο, ταυτότητα, ο οποίος διαμορφώνεται σε γενικές γραμμές μέσα στο υπάρχον φυσικό και ανθρωπογενές πλαίσιο, σχεδόν νομοτελειακά. Και για να μην είμαστε απόλυτοι χρησιμοποιούμε το *σχεδόν*, αφού ο άνθρωπος έχει εφεύρει τρόπους να παρεμβαίνει στη φύση, όχι, βεβαίως, χωρίς κόστος. Ταυτότητα είναι το ή τα ιδιαίτερα εκείνα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, που προσδιορίζουν την τοπικότητα. Επέλεξα σκοπίμως τον όρο ταυτότητα και όχι πολιτισμός, μια έννοια ευρύτατη, η οποία αντιστοιχεί στους όρους “civilization” και “culture” που αποδίδονται ως «παιδεία» ή «πολιτισμός», αλλά συχνά και ως «παράδοση», «πνευματική καλλιέργεια», «τέχνη»,

---

¹ ανακοίνωση, όπως διαβάστηκε στην **Επιστημονική Ημερίδα: «Πρόβλεψη και Ερμηνεία των Καιρικών Φαινομένων: Από τη Λαϊκή Παράδοση στη Σύγχρονη Επιστημονική Παρατήρηση»**, Αράχωβα 5 Απριλίου 2014.

«γράμματα», «εκπαίδευση», «αισθητική», «πολιτισμικό μόρφωμα» ή «πολιτισμικό σύστημα», «ανώτερος πολιτισμός» κ.ά.τ. [Επιλέξαμε τον όρο ταυτότητα, επειδή] θα αναφερθούμε όχι γενικά στην επίδραση του κλίματος στην διαμόρφωση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, της παραγωγής και της καθημερινής ζωής των κατοίκων, του πολιτισμού της ως συνόλου, αλλά επιλεκτικά στα στοιχεία που παραπέμπουν στην ταυτότητα του τόπου και των κατοίκων του.

Μια συζήτηση για την *τοπικότητα* στην παρούσα ιστορική συγκυρία, που όπως φαίνεται αποτελεί μια κρίσιμη καμπή στην ιστορία της ανθρωπότητας, καθώς οι δυνάμεις που αντιπροσωπεύουν τον πολιτισμό του χρόνου (όπως θα έλεγε η αριστερά: τον πολιτισμό της καπιταλιστικής κοινωνίας της αγοράς και της μονομερούς βιομηχανικής και τεχνολογικής ανάπτυξης για την εγκαθίδρυση μιας νέας παγκόσμιας τάξης), καθώς, λοιπόν, [οι δυνάμεις που πρεσβεύουν τον πολιτισμό του χρόνου], προτείνουν σήμερα την επάνοδο στους πολιτισμούς του χώρου, στους πολιτισμούς δηλαδή των κοινωνιών της «εντοπιότητας» και των αξιών που αυτές εκπροσωπούν, [μια τέτοια συζήτηση] είναι εξαιρετικά επίκαιρη.

Θα έπαιρνε πολύ χρόνο να εξειδικεύσουμε στα κριτήρια με τα οποία προσδιορίζουμε τους πολιτισμούς του χώρου και τους πολιτισμούς του χρόνου, που αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές κατευθύνσεις, ιστορικά υπαρκτές και αντίθετες, καθώς και τί ακριβώς διακυβεύεται με τη μια ή την άλλη και πώς προέκυψε σήμερα η προβληματική της αναγκαιότητας ενίσχυσης της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας. Θα ήταν θέμα για μια άλλη ημερίδα. Πρέπει ωστόσο να συνειδητοποιήσουμε και να αντιληφθούμε ότι το επίπεδο εκδήλωσης της πολιτισμικής κρίσης, απόρροια της οποίας είναι η οικονομική, και η οξύτητα με την οποία εκδηλώνεται για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου, εκδηλώνεται, όπως θα έχετε όλοι πληροφορηθεί, και ως διατάραξη της φυσικής ισορροπίας με ορατό τον κίνδυνο οικολογικής καταστροφής, λόγω παρέμβασης του ανθρώπου στην διαμόρφωση του κλίματος. Καμιά από τις μεγάλες κοινωνικές ιδεολογίες που δίχασαν την ανθρωπότητα στον 20όν αιώνα δεν έχει απάντηση. Γιατί, ως προς τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση, βρίσκονται στην ίδια πλευρά: η έννοια της «προόδου», δηλαδή η τεχνολογία, με την κατάκτηση και εκμετάλλευση της φύσης. Τώρα αρχίζουμε να αντιλαμβανόμαστε ότι σήμερα τα όρια ανάμεσα στην πρωτοπορία και την αντίδραση δεν είναι πια εκεί που τα ξέραμε.

Στους πολιτισμούς του χώρου, όπως είναι όλοι οι παραδοσιακοί πολιτισμοί, την προτεραιότητα στο κοσμοείδωλο της αντίστοιχης κοινωνίας κατέχει ο τόπος, η πατρίδα γη, προτεραιότητα που εκφράζεται με μια σχέση οικειότητας και αρμονίας προς τη φύση· και μ' ένα αίσθημα συγγένειας των ανθρώπων που κατοικούν στον ίδιο τόπο. Η κοινή τοπική καταγωγή γίνεται ο κυριότερος παράγων κοινωνικής συνοχής. Και ο

τόπος αναγνωρίζεται ως το κατ' εξοχήν πεδίο ενεργοποίησης, δημιουργίας και ολοκλήρωσης του ατόμου και της κοινότητας. Η συνείδηση ταυτότητας του ανθρώπου διαμορφώνεται σε άμεση συνάρτηση με τον τόπο και την τοπική κοινότητα.

Στις παραδοσιακές κοινωνίες ο χρόνος είναι κυκλικός και γίνεται αντιληπτός μέσα από τη σταθερή εναλλαγή της μέρας και της νύχτας και τη διαδοχή των εποχών, με τις εναλλαγές του καιρού. «Του καιρού τ' αλλάγματα», τα γυρίσματα. Έτσι, ο χρόνος ενσωματώνεται στο χώρο σε μια ενιαία αντίληψη του χωροχρόνου.

Στη λαϊκή μυθολογία που διαιώνίζεται μέσα από τις κοσμογονικές παραδόσεις η αντίληψη του θείου είναι ενδοκοσμική. Οι δυνάμεις του Καλού και Κακού είναι μέσα στη φύση. Ο Κατεβατός ή Κατεβάτης είναι ο άνεμος που κατεβαίνει ορμητικός από τον Παρνασσό. Έχει προσωποποιηθεί από τους περιοίκους, όπως συμβαίνει και με άλλα στοιχεία της φύσης².

«Ο Κατεβατός είναι γέρος με άσπρα μαλλιά, και άγριος πολύ. Το χειμώνα παλεύει με τ' άλλα στοιχειά στις κορυφές της Λιάκουρας. Όταν παλεύουν οι καιροί, η Λιάκουρα σειέται, μουγκρίζει, στενάζει και σκεπάζεται με χιόνια, γιατί δεν μπορεί να βαστάξει το θυμό των στοιχειών. Και στα ύστερα τους νικά όλους ο Κατεβατός, και κάθεται στο κρουσταλλένιο παλάτι του και αναπαύεται. Η ανάσα του είναι το τρομερό απόγειο, που κοκκαλώνει τους ανθρώπους και τα ζωντανά, ιδίως το Μάρτη.

Η λαϊκή θυμοσοφία μέσα από τις παροιμίες, τις παραδόσεις και τις ενέργειες στον κύκλο κυρίως του χρόνου αποδίδει την ιδιαιτερότητα των πρώτων ή των τελευταίων ημερών του Μαρτίου για την αγροτική παραγωγή, ζωική και φυτική, που πραγματώνεται με τον σεβασμό, τον φόβο ορθότερα απέναντι στη φύση. Ο παραδοσιακός άνθρωπος στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει την ισορροπία με το φυσικό-κοσμικό περιβάλλον, τους μηχανισμούς του οποίου δεν γνώριζε, αλλά παρατηρούσε εμπειρικά, χρησιμοποιούσε μηχανισμούς πρόληψης. Έτσι οι αιτιολογικές παραδόσεις, που επιχειρούν να εξηγήσουν φυσικά φαινόμενα και γεγονότα της παρουσίας του ανθρώπου στο περιβάλλον αποτελούν συνήθως διδακτικές παραινέσεις που διαμορφώνουν συλλογικές συμπεριφορές και πρακτικές. Η παράδοση για τη γριά που έβγαλε τα κατσίκια της πριν βγει ο Μάρτης, στο βουνό με αποτέλεσμα να παγώσουν, προσδιορίζει ως παράτολμες, άρα αυθάδεις και υβριστικές προς τη φύση ενέργειες, όπως αυτή της γριάς. Οι μέρες της γριάς μια αιτιολογική-διδακτική παράδοση, ανθεκτική στο πέρασμα του χρόνου, υπενθυμίζει ότι η φύση δεν συγχωρεί την αλαζονεία. Μια όψιμη βαρυχειμωνιά με πολύ κρύο παγώνει, κοκκαλώνει, σκοτώνει τελικά την επιπόλαια βόσκισσα, βλάχισσα, μαντρατόρισσα ή συνήθως απλά γριά, μερικές φορές Δράκαινα, (σπανιότερα τον βοσκό ή το συμπεθεριό), που θεωρεί ότι

---

² Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τ. Β', σ. 852, αρ. 264.

πέρασε ο χειμώνας. Η γριά, που θεωρεί ότι πέρασε ο χειμώνας κοροϊδεύει τον Μάρτη «Πριτς, Μάρτη μου, τα ξεπέταξα τα κατσικάκια μου» και τα ανεβάζει στο βουνό. Ο Μάρτιος θυμώνει και εκδικείται, δανειζόμενος τρεις μέρες από τον Φεβρουάριο, ο οποίος μένει λειψός (Κουτσοφλέβαρος). Χιονίζει και παγώνει - απολιθώνει τη γριά και τα κατσικάκια της. Έτσι υπάρχουν σε διάφορα σημεία λευκές πέτρες που μοιάζουν με την μαρμαρωμένη γριά και τα κατσικάκια της. Της Γριάς τα τυριά, η Βάβω και τα κατσικάκια της, η γριά, της Πώπινας η μάντρα, η Χιόνω, ο Σορός της γριάς, της Γριάς το πήδημα κ.ά.

Ανάλογη με της γριάς ή περιέργεια του καλόγερου Ιεροθέου που ήθελε να δει από κοντά την πάλη των στοιχείων της φύσης:

«Είναι τώρα καμμιά εκατοστή χρόνια που ένας καλόγερος από τη μονή του Οσίου Λουκά (τον έλεγαν Γερόθεο), επεθύμησε να ιδή το παλάτι του Κατεβατού, και το πάλεμα των στοιχείων και το φοβερό απόγειο. Πήρε μαζί του ψωμί και ζύλα και ό,τι άλλο χρειαζόταν, και ανέβη στη Λιάκουρα το Νοέμβρη μήνα, και κλείστηκε σε μιά σπηλιά, που είναι στην πλιό ψηλότερη κορφή του βουνού στο Λυκέρι. Εκεί έζησε ως τα μισά του Μάρτη και είδε όσα ήθελε να ιδή. Αλλά αν είχε ακόμη και ψωμί και ζύλα αρκετά, τόσο τον εφόβησαν η βουή των καιρών, που επάλευαν και ο χτύπος και ο ποδοβολητός των, και οι βροντές και τ' αστροπελέκια του ουρανού και το μούγκρισμα του Παρνασσού, που δεν του απόμεινε πλιό δύναμη, και ήρθε και το απόγειο του Μαρτιού και τον καταμάρανε και ερούφηξε το αίμα του, ώστε είδε φανερά το Χάρο μπροστά του. Τότε έπιασε κι έγραψε σε μιά μεριά της σπηλιάς.

Είδα το πάλεμα στοιχείων, είδα και το παλάτι

Κι άλλο δεν εφοβήθηκα σαν του Μαρτιού τ' απόγειο.

Ακόμη ως τα σήμερα φαίνεται στη σπηλιά η καπνιά από τη φωτιά του κακομοίρη του Γερόθεου»

Τους νικά όλους ο Κατεβατός. Η ανάσα του είναι το τρομερό απόγειο, που κοκκαλώνει τους ανθρώπους και τα ζωντανά, ιδίως το Μάρτη. Ταυτότητα του τόπου ο Κατεβατός, θέλουν δεν θέλουν τον υπολογίζουν οι Αραχοβίτες. Ας κάνουν κι αλλιώς.

«Εις τον ανεμοστρόφιλα μέσα ευρίσκεται ο Κουτσογιάννης, ο αφέντης των δαιμονίων. Για τούτο όταν περνά ανεμοστρόφιλα φωνάζουν οι μάνες στα παιδιά. Μπάτε μέσα, μη σας πάρη ο Κουτσογιάννης» : Ο ανεμοστρόβιλος είναι ισχυρός και εγγίζει το έδαφος, έτσι ανυψώνει όχι μόνο λίθους αλλά και άλλα βαρύτερα σώματα, τα οποία μεταφέρει και περιστρέφει στην ατμόσφαιρα».

Ο Μάρτης (η ανοιξιιάτικη μεταβατική περίοδος) και η σημασία του για τον αγροτοποικιμικό πληθυσμό της περιοχής.

Οι αρχαίοι προσωποποιούσαν επίσης τους ανέμους, παριστάνοντάς τους ως Τιτάνες και Γίγαντες, όπως ο Βορέας στην Αρκαδία, ο Σκείρων στη Μεγαρίδα, ο Ζαγρεύς στην Κιλικία και Συρία κ.ά.³. Οι παραδόσεις, που αναφέρονται σε φυσικά φαινόμενα, παρουσιάζουν μια διάρκεια στο χρόνο. Στην περιοχή που βρίσκεται στις παρυφές του Παρνασσού οι παραδόσεις που σφοδρούν στον πόλεμο των στοιχείων της φύσης είναι ακόμη, όπως ακούσαμε πριν λίγο, πολλές. Ο πόλεμος αυτός είναι διαρκής και ανελέητος πότε για το πολύτιμο νερό των πηγών που χωρίζονται, όπως γνωρίζουμε από τη θέση των οικισμών πάνω στις πλαγιές, των βουνών, πότε από γεωλογικές μεταβολές (σεισμούς, κατολισθήσεις, ρήγματα του εδάφους, αποξηράνσεις ελών) και γενικότερα επεμβάσεις του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον. Είναι επίσης προφανές ότι η ένταση των φυσικών φαινομένων όπως των βροντών, αστραπών (αστραπό-βροντων) είναι εξαιρετικά μεγάλη, ώστε να δικαιολογούνται οι γνωστές και από άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου διηγήσεις, πως όταν αστράφτει και βροντά... ο παππούς κυνηγά την κυρά, η ο Θεός κυνηγάει το Διάβολο, ή ο Αρχάγγελος Μιχαήλ κυνηγάει τον Εωσφόρο. Ο διάβολος τότε κρύβεται στου συντρόφου του το σπίτι, του αμαρτωλού, στα μεγάλα δένδρα, στα μεγάλα σπίτια. Στην Αράχοβα λένε χαρακτηριστικά πως ο Θεός καλλιγώνει τ' άλογο και βροντούν τα πέταλά του. Αλλού ότι ο Προφήτης Ηλίας οδηγεί το άρμα του».

Εξαρτώμενοι οι κάτοικοι της περιοχής από τον τόπο και τα χαρακτηριστικά του οργανώνουν την ζωή τους και τις ασχολίες τους με σεβασμό στη φύση και τις ιδιορρυθμίες της. Καλλιεργούν στα χαμηλότερα του οικισμού εδάφη, βοσκούν στις ορεινές και άγονες πλαγιές, μετακινούν τα κοπάδια τους την άνοιξη στα ορεινότερα βοσκοτόπια, και το φθινόπωρο στα χειμαδιά κάτω από τον οικισμό. Σημαντικά ορόσημα για την ποιμενική ζωή στον κύκλο του έτους είναι η εορτή του αγίου Γεωργίου στις 23 Απριλίου, πριν ανεβούν στα θερινά κοπάδια και του αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου). Το πανηγυράκι, στοιχείο πολιτισμικής ταυτότητας της Αράχοβας, συνδέεται άμεσα με την αγροποιομενική ζωή του πληθυσμού. Κύριο πρόσωπο ο καβαλλάρης, δρακοντοκτόνος Άγιος Γεώργιος, που εξασφαλίζει το νερό, απαραίτητο για τα ζώα και τις καλλιέργειες, αγώνες με έπαθλο ένα ζώο (κατσίκι ή αρνί), τόσο κοντά στους Δελφούς, φαίνεται να συνεχίζουν τα Πύθια με το πάλεμα, το λιθάρι, το πήδημα, τη σφαίρα, το σήκωμα της πέτρας και άλλα παιχνίδια. Συνοδεύονται από χορούς και συμβολικά τραγούδια⁴:

*Του πανηγύρι γένιται πάνω στον Άγι Γιώργη, // Του πανηγύρ' ήταν πουλύ κι ου τόπους ήταν λίγος. // Πλάκωσ' αντάρα και βροχή και το βαρύ σκουτίδι
Αράδα παν οι άρχοντες, αράδα κι οι παπάδες // Κρατεί ο δράκος το νερό, διψά το πανηγύρι. // Διψούν οι μάνες για νιρό και τα παιδιά για γάλα. // Παρακαλούν*

³ Ν. Γ. Πολίτου, τ. Β', σ. 852, αρ. 264.

⁴

κι έλεγαν, παρακαλούν και λέγουν: // -Απόλεια, δράκε μ', το νιρό να πιούν τα πανηγύρια // να πιούν οι μάνες το νιρό και τα παιδιά το γάλα.

Η κύρια παραγωγή, συνάρτηση των εδαφικών και κλιματικών συνθηκών, οι οποίες με τη σειρά τους επηρεάζουν και το διαιτολόγιο, συναρτάται προς την κτηνοτροφία. Το γάλα και η μεταποίησή του σε τυρί, τα μαλλιά και η αξιοποίησή τους για την υφαντική. Η περιοχή διαθέτει ένα πλούσιο τεχνικό πολιτισμικό κεφάλαιο γνώσεων όσον αφορά την κτηνοτροφία και την μεταποίηση των προϊόντων της (διαχείριση των κοπαδιών, ζωοτροφές, ασθένειες, προστασία από απειλές, παρασκευή προϊόντων του γάλακτος κ.λπ.).

Η φορμαέλλα Αράχωβας Παρνασσού ως προϊόν προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ), αποτελεί είναι από τα πρώτα ελληνικά τοπικά προϊόντα που απέκτησαν τον τίτλο. Το αίτημα υπέβαλε, το 1993, το Κτηνοτροφικό Σωματείο Αράχωβας Παρνασσού στο Υπουργείο Γεωργίας, στηριζόμενο στο γεγονός, όπως γράφεται στον σχετικό φάκελο, ότι για περισσότερα από εκατό χρόνια οι κάτοικοι της Αράχωβας παράγουν το είδος αυτό τυριού, που είναι γνωστό στην εσωτερική αγορά με την ονομασία «φορμαέλλα Αράχωβας». Παράγεται από γάλα πρόβειο, κατά πρώτο λόγο, και γίδινο, δευτερευόντως, ντόπιας (Αραχωβίτικης) ποικιλίας χωρίς προσμίξεις άλλων ουσιών. Τα μέλη του σωματείου συνεχίζουν την παράδοση αυτή, την οποία είναι αποφασισμένα να κληρονομήσουν στα παιδιά τους. Είναι τυρί ημίσκληρο με υφή συμπαγή και χρώμα υποκίτρινο, ευχάριστη γεύση και άρωμα. Η παρασκευή και ωρίμανση του τυριού γίνεται σε εγκαταστάσεις που βρίσκονται εντός της περιοχής του Δήμου της Αράχωβας. Η παραγωγή αυτού του τυριού ευρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα (30 τόνους ετησίως) και η κατανάλωση του είναι κυρίως τοπική (Νομός Βοιωτίας), ενώ λίγες ποσότητες κατευθύνονται προς ορισμένα καταστήματα της Αθήνας. Δεν χρειάζεται ειδική συντήρηση. Αρκεί η εναπόθεσή της σε ράψια, όπου δεν υπάρχει κίνδυνος αλλοίωσης, λόγω υψομέτρου (2.000 μ.) αλλά και επειδή δεν έχει ξένες και κυρίως χημικές προσμίξεις. Η νοστιμιά του τυριού οφείλεται στην μοναδική βλάστηση στην γύρω από την Αράχωβα ορεινή ζώνη του Δήμου της Αράχωβας, η οποία καθορίζεται από την άγρια αυτοφυή βλάστηση με την οποία εκτρέφονται τα άριστης ποιότητας αιγοπρόβατα, ντόπιας φυλής προσαρμοσμένα στο κλίμα της περιοχής. Τα γιδοπρόβατα ζουν από την άνοιξη ως το φθινόπωρο στον Παρνασσό και τον χειμώνα στα χειμαδιά, δηλ. ανατολικά, νότια και δυτικά της Αράχωβας. Τρέφονται με την ιδιαίτερα ανεπτυγμένη και πλούσια χλωρίδα.

Η ανάπτυξη της αιγοπροβατοτροφίας στην περιοχή, αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα, και η από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα ανάδειξή της σε κυρίαρχο αν όχι αποκλειστική για μερικές περιοχές, μορφή γαλακτοπαραγωγού κτηνοτροφίας, ήταν

αποτέλεσμα των ιδιαίτερων γεωφυσικών και κλιματολογικών συνθηκών της χώρας. Το μεγάλο ποσοστό των ορεινών εκτάσεων και οι ξηροθερμικές συνθήκες του κλίματος, που ευνοούν τη φυσική βλάστηση κατά ορισμένες μόνο περιόδους του έτους, μικρής σχετικά διάρκειας, απετέλεσαν τους κύριους και καθοριστικούς παράγοντες.

Αποτέλεσμα ήταν η ανάπτυξη φυλών αιγοπροβάτων με ισχυρή ιδιοσυστασία και προσαρμοστικότητα στις δύσκολες αυτές συνθήκες. Οι φυλές αυτές, προσαρμοσμένες στις φυσικές συνθήκες και αξιοποιώντας βοσκότοπους με μεγάλη ποικιλία χλωρίδας, μοναδική για τον αριθμό των ειδών ενδημικής βλάστησης, χαρακτηρίζονται για τη χαμηλή γαλακτοπαραγωγή τους αλλά και για το γάλα ιδιαίτερα πλούσιας χημικής σύστασης και εξαιρετικών οργανοληπτικών ιδιοτήτων. Η διατροφή των προβάτων και των αιγών στηρίζεται κυρίως στη βλάστηση βοσκοτόπων χαμηλής μάλλον βοσκοικανότητας αλλά με ιδιαίτερα πλούσια χλωρίδα. Σημαντικό χαρακτηριστικό της χλωρίδας των ορεινών και ημιορεινών βοσκοτόπων της Ελλάδας είναι η απουσία από αυτή φυτοφαρμάκων, παρασιτοκτόνων, ζιζανιοκτόνων, εντομοκτόνων κ.ά. γεωργικών φαρμάκων. Συνεπώς το γάλα και το τυρί που παράγεται από αυτό έχει μηδαμινή επιμόλυνση σε αντίθεση με ότι συμβαίνει με το γάλα ζώων που διατρέφονται με καλλιεργημένες ζωοτροφές. Έτσι τα βασικά μειονεκτήματα της ελληνικής αιγοπροβατοτροφίας, δηλαδή ο μεγάλος αριθμός κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων και ο μικρός αριθμός ζώων ανά εκμετάλλευση, οι αβελτίωτες φυλές προβάτων και κατσικιών, με καλή όμως προσαρμογή στις δύσκολες γεωφυσικές και κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν, αλλά με μικρές αποδόσεις σε γάλα, που εκτρέφονται σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές κατά κύριο λόγο με βόσκηση και μετακίνηση των κοπαδιών κατά τη θερμή περίοδο σε βοσκότοπους ορεινών περιοχών, είναι σήμερα το συγκριτικό της πλεονέκτημα.

Η αγροτική κρίση από τη δεκαετία του 1980 στον ευρωπαϊκό χώρο- πρόσφατα αντιληπτή σε μας- συμπορεύεται ήδη με την γενικευμένη παγκοσμίως οικονομική κρίση και έχει οδηγήσει στη συνειδητοποίηση ότι το τοπικό μπορεί να ξανατεθεί απέναντι στο παγκόσμιο με ελπίδες επικράτησης. Αυτό που για τον εικοστό κυρίως αιώνα ήταν το σύνθημα ζωής και οδήγησε στην αποδιοργάνωση της αγροτοποικιμικής ζωής και τη δημιουργία υδροκέφαλων αστικών κέντρων και μονοκαλλιεργειών αποτελεί στον 21^ο αιώνα παράδειγμα προς αποφυγήν. Η ενδυνάμωση των δεσμών ανάμεσα στους αγρότες και τον τόπο τους και συνακόλουθα την παραγωγή γεωργικών προϊόντων και τροφίμων αποτελεί σημαντικό βήμα για μια αγροτική άνοιξη, η οποία θα ενσωματώνει όχι μόνον τις φυσικές πηγές αλλά και τους πολιτισμικούς πόρους για όλη την κοινωνία, αγροτική και αστική.

Στην Ελλάδα η σοβούσα οικονομική και κοινωνική κρίση άφησε να φανούν η έλλειψη αγροτικής στρατηγικής για την ανάπτυξη της γεωργίας και κτηνοτροφίας και η

αδυναμία για διαρθρωτικές αλλαγές, οι οποίες θα περιόριζαν τις επιπτώσεις της παγκόσμιας κρίσης στον αγροτικό πληθυσμό, όπως συνέβη σε παρόμοιες κρίσεις κατά το παρελθόν. Η έμφαση δίδεται πλέον στη μικρή γεωργική και κτηνοτροφική εκμετάλλευση και μεταποίηση τροφίμων, στην ανάπτυξη τοπικών αγορών και δικτύων διανομής τοπικών προϊόντων και κυρίως την προβολή της ταυτότητας αγροτικών περιοχών. Αυτό το πρότυπο, το οποίο προσιδιάζει στην φυσιογνωμία των μικροαγροτικών δομών, η οποία ίσχυε πάντοτε στον ελληνικό χώρο, και χάρη στην οποία διασώθηκε το πλούσιο αγροδιατροφικό κεφάλαιο, το οποίο μπορούμε ακόμη να διαχειριζόμαστε, παρά τις απερίσκεπτες και άστοχες διαχειριστικές πολιτικές, με τον μεγάλο κατάλογο των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων και τροφίμων (ΠΟΠ, ΠΓΕ και άλλα) και τους δυνατούς πολιτισμικούς και οικογενειακούς δεσμούς των αστών με τον αγροτικό χώρο, μπορεί να ξαναδώσει ένα νέο όραμα στην ελληνική αγροτοποιομενική περιφέρεια. Θα είναι η πρώτη φορά που θα μπορέσουμε να εφαρμόσουμε μια πρακτική που υπαγορεύτηκε, για λόγους ανάγκης, από άλλους για μια βιώσιμη παραγωγή τροφίμων με χρηστή διαχείριση των φυσικών πόρων και της κλιματικής αλλαγής και της βιοποικιλότητας. *Καιρός πανιά καιρός κουπιά, λέει σοφά ο λαός μας.*

Η παραγωγή προϊόντων με σήμα ποιότητας τη γεωγραφική ένδειξη, η υφαντική και κεντητική και το πολυσήμαντο πανηγυράκι, ενσωματώνουν πολιτισμικές αξίες που καθιστούν την Αράχοβα σημείο αναφοράς, τόπο εμβληματικό με ταυτότητα.

Είναι γνωστό ότι η κλιματική αλλαγή αλλά και η ελεύθερη και εύκολη επικοινωνία με το άνοιγμα των συνόρων μεγάλων χωρών, όπως η Σοβιετική Ένωση και η Κίνα οδήγησε σε καλλιέργειες, οι οποίες δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με παραδοσιακά καλλιεργούμενα είδη σε ορισμένες χώρες. Για παράδειγμα η ελιά τις τελευταίες δεκαετίες καλλιεργείται σε ορεινές περιοχές με ηπειρωτικό κλίμα, όπως ο Ασπροπόταμος, οι Σέρρες, ο Όλυμπος. Στη Σουηδία, η οποία δεν έχει καμία σχέση με αμπελοοινική παραγωγή, λόγω των περιορισμών του κλίματος και της γεωγραφίας, τις τελευταίες δεκαετίες η άνοδος της θερμοκρασίας οδήγησε σε οινοπαραγωγή. Η Κίνα μετέφερε και καλλιεργεί ελιά σε αντίστοιχα γεωγραφικά πλάτη και σε έκταση όση η Ελλάδα.

Ωστόσο, χώρες χωρίς οργανωμένες θεσμικές διαδικασίες δεν διαθέτουν κάποια συγκεκριμένη στρατηγική για την προστασία των παραδοσιακών προϊόντων τους μέσα από την προώθηση της έννοιας της Γεωγραφικής Ένδειξης, η οποία αποτελεί το πλέον κατάλληλο εργαλείο και εξυπηρετεί την τοπική αγροτική ανάπτυξη, όπως συμβαίνει στην βόρεια Πορτογαλία, όπου ο παραγωγικός ιστός αποτελείται από πολύ μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες χρησιμοποιούν παραδοσιακές μεθόδους παραγωγής με χαμηλά επίπεδα τεχνολογίας και παράγουν ένα μεγάλο εύρος διακριτών τοπικών

πιστοποιημένων προϊόντων βιολογικής καλλιέργειας, τρόφιμα και παραδοσιακά χειροτεχνήματα⁵. Το πρότυπο της Αράχοβας, εάν εξελιχθεί ομαλά, θα δώσει ένα καλό παράδειγμα ορεινής κοινότητας, αγροτοκτηνοτροφικής και παράλληλα βιοτεχνικής και τουριστικής, η οποία αξιοποιεί άριστα την παραδοσιακή πολιτισμική κληρονομιά για την ανάπτυξή της (πανηγυράκι Άη Γιώργη, φορμαέλα, υφαντά, χρυσοκεντητική), σεβόμενη τις κλιματικές συνθήκες της περιοχής και προστατεύοντας το φυσικό περιβάλλον και την βιοποικιλότητα, τροφodότη της πολιτισμικής της ταυτότητας.

---

⁵ A. Batista, I. Tiberio, A. Cristovao, «Αειφορία των τοπικών αγροδιατροφικών προϊόντων στη συνοριακή περιοχή της Βόρειας Πορτογαλίας και της Καστίγια-Λεόν», στον τόμο